

Весельська Р. В.,*студентка 1 курсу другого РВО**кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови**Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського***Дзикович О. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови**Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського***Туришева О. О.,***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови**Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського*

НІМЕЦЬКОМОВНИЙ ЕКОДИСКУРС: БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню базових характеристик терміносистеми німецькомовного екодискурсу. Перша частина публікації пропонує до розгляду теоретичні підвалини формування екодискурсу та загальні характеристики його терміносистеми. Окремо висвітлено історію становлення екологічного дискурсу, його видові характеристики, подано тлумачення поняття «екодискурсу». Також зазначено, що ядро екодискурсу становить науковий дискурс, оскільки функціонально якнайкраще корелюється з цілями першого, а периферію – жанри медійного дискурсу. Ще один вектор презентованої публікації спрямовано на опис термінологічної системи екологічного дискурсу. Встановлено, що екодискурс має свою розгалужену мережу термінологічної лексики, яка є активним і динамічним комплексом, що відображає сучасний стан екології як науки. Термінологічні одиниці частково запозичуються з інших наук (наприклад, з біології, географії, хімії тощо), паралельно створюються й нові терміни. Також увагу акцентовано на неоднорідності термінології екологічного дискурсу. Друга частина публікації представляє словотвірний аналіз термінів, теоретичним підґрунтям якого слугувала класифікація способів творення термінів А. С. Д'якова, Т. Р. Кияка та З. Б. Куделько. В результаті було встановлено, що найпоширенішими моделями є творення термінів за допомогою афіксів (з частотними афіксами *öko-* та *bio-*), а також словоскладання з абсолютним переважанням бінарних словосполучень. Інші словотвірні моделі представлені менш широко. Дані представлено аналізу унаочнено прикладами, відібраними шляхом суцільної вибірки з випусків німецького науково-популярного журналу “Natur+Umwelt” за 2020-2021 роки. Актуальність екологічних тем як у фаховій, так і в повсякденній комунікації дозволяє припустити, що терміносистема екодискурсу продовжить розвиватися і розширюватися, а отже, вона є перспективною для подальших досліджень.

Ключові слова: екодискурс, ядро, периферія, терміносистема, термінологічні одиниці, словотвір, словотвірні моделі.

Постановка проблеми. В умовах прискореного науково-технічного прогресу термінологія відіграє особливу роль.

Вона є джерелом отримання інформації, інструментом освоєння спеціальності й водночас відображає стан розвитку певної галузі науки чи техніки та її фахової мови. У таких реаліях лінгвісти все частіше звертають увагу на дослідження терміносистем, особливо тих, які стосуються діяльності людини. Однією з таких є терміносистема екодискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти термінології досліджувала низка представників українського (Г. А. Бевзо, А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, В. М. Лейчик) та зарубіжного (К.-Д. Бауман, Л. Гофман, І. Ельгерт) мовознавства. Питаннями екодискурсу займалися О. В. Іванова, О. Б. Галицька, Ц. Фройденталь. Значний теоретичний та практичний внесок у дослідження терміносистем у галузі екології зробили С. В. Овсейчик, О. М. Бондар, А. Лііматінен.

У той же час проблеми екології продовжують набувати все більшого значення для суспільства, що спричиняє поширення текстів екодискурсу на рівні як фахової, так і повсякденної комунікації. Як наслідок зростає потреба і перспективність дослідження цих текстів, і зокрема одиниць терміносистеми, які є важливою частиною екодискурсу.

Мета дослідження полягає у виявленні, систематизації й аналізі основних характеристик терміносистеми німецькомовного екодискурсу та її структурних особливостей.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ століття питання екології, зокрема впливу людської діяльності на довкілля, стали набувати актуальності. На початку 1970-х років почали з'являтися публікації, які попереджали про надмірну експлуатацію доступних ресурсів на землі. Вони привернули значну увагу суспільства, що дало поштовх розвитку дискурсу про глобальні екологічні зміни та їх наслідки [1, с. 14]. Так у лінгвістиці виникло поняття «екологічного дискурсу» або «екодискурсу» (нім. *Ökodiskurs*, англ. *ecodiscourse*). Іноді його ще називають «дискурсом навколишнього середовища» (нім. *Umweltdiskurs*, англ. *environmental discourse*), «зеленим дискурсом» (нім. *grüner Diskurs*, англ. *green dicourse*), «сталим дискурсом» (нім. *nachhaltiger Diskurs*, англ. *sustainability*

discourse). У нашій роботі ми будемо використовувати позначення «екодискурс» як найбільш поширене та релевантне. Тут префікс «еко» позначає основну проблему екологічного дискурсу: в рамках дискурсу розглядається питання про відносини між живими організмами та світом, що їх оточує.

Враховуючи це, ми визначаємо «екодискурс» слідом за Галицькою О. Б. як «сукупність усіх наявних (і потенційно можливих) текстів, що вербалізують наукове знання як результат пізнавальної діяльності суб'єктів науки XXI ст., яка вивчає взаємодію рослин, тварин, людини між собою та навколишнім середовищем із метою збереження довкілля в придатному для життя людини стані» [2, с. 23].

Протягом останніх кількох десятиліть екологічний дискурс перебуває на етапі активного розвитку та інтенсифікації. У його межах з'являється все більше вимірів досліджень і дискусій. Виникають нові ідеї, концепції, теоретичні підходи, методології, а також практичні інновації та засоби [3, с. 83]. Усе частіше екодискурс можна зустріти і в повсякденному житті, а саме в друкованих ЗМІ, таких як газети та журнали, а також в електронних (радіо, телебачення та інтернет).

Іванова О. В. виділяє такі види екодискурсу [4, с. 135]:

1) науковий дискурс, до якого належать тексти, створені екологами (наукові статті, дослідження та ін.);

2) медійний дискурс, у межах якого досліджують переважно тексти, створені журналістами, що поширюються за допомогою телебачення, радіо, інтернету;

3) релігійно-проповідницький дискурс – сукупність складових релігійного спілкування усних та письмових текстів;

4) художній дискурс, представлений творами художньої літератури.

При цьому ядро екодискурсу становить науковий дискурс, оскільки функціонально якнайкраще корелюється з цілями екодискурсу. Периферію, таким чином, становлять жанри медійного дискурсу. До нього ми відносимо також сферу екомаркетингу. У контексті сталого розвитку концепція екологічного маркетингу набула особливої актуальності. Її суть полягає в тому, щоб узгодити всі процеси господарської діяльності підприємства згідно з вимогами сучасного ринку, ґрунтуючись на принципах дотримання екологічної безпеки. Фактично екомаркетинг – це симбіоз ринку та екології.

На дальній периферії знаходяться художній та релігійно-проповідницький дискурси, а також тексти, створені людьми, які не є професійними екологами, журналістами, письменниками чи проповідниками, але беруть участь у екологічній комунікації. Це можуть бути листи та звернення, адресовані політикам чи державним установам, повідомлення у ЗМІ, побутові розмови на екологічні теми та ін. Окремо хочемо виділити жанри екологічного інтернет-дискурсу, наприклад, блоги, форуми, веб-сайти тощо. Подібні тексти перебувають у сфері перетину екологічного та побутового дискурсів. При цьому вони часто спираються на факти, представлені в наукових роботах.

Гьопферіх С. виділяє чотири типи спеціальних екологічних текстів на основі комунікативно-прагматичної функції текстів:

1) юридично-нормативні тексти (*juristisch-normative*);

2) тексти, що орієнтуються на прогрес та актуалізують нові досягнення (*fortschrittsorientiert-aktualisierende*);

3) дидактично-інструктивні тексти (*didaktisch-instruktive*);

4) тексти, що інформують (*wissenszusammenstellende*) [5, с. 120].

Така типологія екологічного дискурсу охоплює різні соціальні аспекти людського існування. Крім цього С. Гьопферіх згадує також експресивний тип екологічних текстів, орієнтованих насамперед на естетичне задоволення (наприклад, екологічна лірика), та оперативний тип екологічних текстів, покликаних спонукати до чогось (наприклад, рекламний текст спеціально розробленої техніки для захисту навколишнього середовища від забруднення відходами має на меті спонукати адресатів до купівлі цієї продукції).

Кількість термінів у розвинених мовах у багато разів перевищує чисельність загальнонавжених слів і може досягати кількох мільйонів лексичних одиниць. І ця величина невинно зростає [6, с. 9]. Тому лінгвісти надають великого значення вивченню різноманітних терміносистем, зокрема дослідженню способів їх творення, особливостей структури та семантичних характеристик, а терміни розглядають як важливу частину сучасної літературної мови.

За умови достатньо високого рівня розвитку науки і техніки та наявності науково-довідкової літератури упорядкована сукупність термінів певної фахової галузі утворює термінологічну систему [7, с. 440].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях важливе місце займає вивчення терміносистем, що виникли внаслідок бурхливого розвитку нових наукових напрямів. Це стосується і терміносистем екодискурсу, яку ми визначаємо за Г. А. Бевзо як «сукупність лексичних одиниць, які співвідносяться з концептом «екологія» та виражають його понятійний зміст, розкриваючи оцінне або прагматичне значення» [8, с. 80].

Швидкий розвиток науки і техніки у XX-XXI століттях призвів до порушення екологічної рівноваги природних явищ і процесів. Забруднення навколишнього середовища стало глобальною проблемою. Оскільки довкілля становить особливу цінність для суспільства, питання екологічної безпеки є на сьогодні одними з найактуальніших. У результаті в різних мовах виникла потреба у словах і термінах для опису цих процесів, явищ і методів боротьби з ними.

Екологія використовує методи таких наук як біологія, географія, хімія тощо й відповідно активно засвоює їхні терміни, іноді змінюючи значення. Паралельно в екологічній сфері створюються й нові терміни, так формується досить розгалужена термінологія екодискурсу. Термінологічна лексика є активним і динамічним комплексом, який відображає стан відповідної науки. Вона є основним показником розвитку та рівня функціонування наукової мови в суспільстві, а сам стан термінології, її досконалість, багатство свідчать про науковий прогрес у тій чи іншій галузі знань, а також про можливості конкретної мови виражати наукові поняття [9, с. 86].

Однією з особливостей термінології екодискурсу є те, що вона постійно взаємодіє з побутовою лексикою, а отже, не є однорідною. З одного боку, існують вузькоспеціальні термінологічні одиниці, зрозумілі лише вузькому колу спеціалістів, з іншого – значна частина екологічних термінів активно використовується в засобах масової інформації й навіть у повсякденному спілкуванні. Саме термін «екологія», так само як «забруднення», «навколишнє середовище», є одним з найпоширеніших і найуживаніших, яким активно послуговуються як учені, так і звичайні громадяни.

Терміни, як і загальнонавжених слова, підкорюються загальним законам мови, зокрема можуть бути утворені за однаковими

словотвірними способами (лексико-семантичний, морфологічний, синтаксичний тощо). З огляду на особливі вимоги до термінів (наприклад, відсутність емоційного забарвлення) деякі з них є менш поширеними і продуктивними (наприклад, метафоризація значення загальноживаного слова). Інші, зокрема словоскладання і творення словосполучень, часто зустрічаються у різних терміносистемах [10, с. 71].

Існують різні класифікації способів творення термінів та словотвірних типів термінів. У роботі ми послуговуємося класифікацією А. С. Д'якова, Т. Р. Кияка та З. Б. Куделько [6, с. 13-14], які виділяють такі типи термінологічних одиниць за способом творення:

A. Терміни – кореневі слова:

1. Корінна непохідна лексика (*der Müll*);

2. Запозичена непохідна лексика (*das Klima*),

B. Похідна лексика:

1. Терміни, утворені за допомогою суфіксації (*umweltschützend, die Klimaneutralität*);

2. Терміни, утворені за допомогою префіксації (*das Abwasser, der Biohof*).

C. Терміни – складні слова (*der Flächenschutz, die Hochwasserdynamik*).

D. Терміни-словосполучення (*fossile Energieträger, erneuerbare Energie*).

E. Терміни-абрєвіатури (*AKW – Atomkraftwerk*).

F. Літерні умовні позначення.

G. Символи (знаки) – наприклад, математичні, хімічні, астрономічні та інші символи (CO_2).

З метою якісного наукового пошуку нами методом суцільної вибірки було виокремлено 247 термінологічних одиниць, наявних у випусках німецького науково-популярного журналу “Natur+Umwelt” за 2020-2021 роки. На основі словотвірного аналізу термінологічних одиниць екодискурсу було встановлено, що однією з найпоширеніших моделей є творення термінів за допомогою афіксів (суфіксальний, префіксальний та префіксально-суфіксальний способи). За вище згаданою класифікацією такі одиниці уналежнюємо до категорії похідної лексики.

Найчастотнішими афіксами терміносистеми екодискурсу є префікси з екологічною семантикою, а саме: *öko-* (10 термінологічних одиниць) та *bio-* (11 термінологічних одиниць). Найчастіше вони поєднуються зі загальноживаними іменниками, рідше з прикметниками, надаючи їм додаткового екологічного значення і таким чином статусу терміна. При цьому значення можуть відрізнятися.

Так префікс *öko-*, з одного боку, стосується екології як науки про взаємодію між живими організмами: *das Ökosystem – Gemeinschaft aus Pflanzen, Tieren und Mikroorganismen sowie deren Umwelt*. З іншого боку він надає поняттю значення «безпечний для довкілля і/або живих організмів, у тому числі людей»: *der Ökolandbau – umweltverträglicher, kosten- und energiesparender Landbau*. Другий випадок є значно частотнішим у нашій вибірці.

Схожу ситуацію спостерігаємо і з префіксом *bio-*. Первинно він належав до біології в цілому і зокрема до живих істот: *die Biodiversität – die Vielfalt aller lebenden Organismen, Lebensräume und Ökosysteme*. Однак протягом останніх десятиліть цей елемент все частіше несе значення «екологічно чистий, виготовлений без застосування штучних матеріалів»: *die Bio-*

Baumwolle – die Baumwolle, die ohne Einsatz von chemisch-synthetischen Pestiziden und leichtlöslichen Mineraldüngern produziert wird.

До продуктивних способів термінотворення уналежнюють словоскладання. Для представленої терміносистеми характерна наявність цілих рядів, утворених від одного терміна, у яких він є опорним або визначальним словом. Наприклад: *die Umwelt* (25 одиниць) – *die Meeresumwelt, das Umweltproblem, das Umweltprogramm, umweltschädliche Subvention, der Umweltschutz, das Umweltthema* тощо.

Поряд з термінами-композиатами в терміносистемі екодискурсу існують термінологічні словосполучення, під якими ми розуміємо семантично цілісні, але роздільноформлені поєднання, утворені шляхом з'єднання двох (бінарні) чи більше слів (з прийменником або без нього). Терміносистема екодискурсу є відносно новою і перебуває в тісному зв'язку з іншими суміжними терміносистемами, тож велика кількість термінологічних одиниць була запозичена з них або утворена на їхній основі. Це може бути причиною того, що найбільш поширеними словотвірними типами є саме терміни-композиати і терміни-словосполучення.

Терміни-словосполучення зазвичай володіють більшими можливостями в конкретизації значень, позначають появу нових ознак і тим самим впливають на розвиток терміна [11, с. 76].

В німецькій термінології екодискурсу більшість становлять бінарні словосполучення. Зокрема ми виявили термінологічні поєднання іменника з прикметником, наприклад: *fossile Energieträger, recycletes Plastik, sozial-ökologischer Wandel*. А також іменника з іменником, де другий компонент іноді вживається в родовому відмінку: *Windkraft und Photovoltaik, der Schutz des Klimas*.

Тенденція до мовної економії, спрощення комунікації, а також вимоги лаконічності та чіткості до термінів проявляються зокрема у творенні абрєвіатур. Зазвичай абрєвіації підлягають іменникові сполучення.

Найпоширенішими є скорочення, утворені з початкових літер слів, що входять до складу багатокomпонентного терміна, наприклад: *AKW – Atomkraftwerk; FFH – Fauna-Flora-Habitat*. Іноді вони використовуються в ролі компонентів складних термінів, як іменникових, так і прикметникових: *FFH-Gebiet, FFH-verträglich*.

Окрему підгрупу становлять хімічні символи та формули, які є переважно інтернаціональними. Назви хімічних елементів походять з латинської або грецької мови й утворюють скорочення у вигляді першої літери або двох (*Ca – Calcium*). Оскільки всі хімічні сполучення утворені з елементів, їх можна записувати у вигляді комбінації символів. Найпоширенішою такою комбінацією у терміносистемі екодискурсу є CO_2 – *Kohlenstoffdioxid oder Kohlendioxid*.

Символи та формули також виявляють високу схильність до творення складних термінів з написанням через дефіс: *der CO₂-Preis, der CO₂-Fußabdruck*.

Абрєвіатури, символи та формули є поширеними в терміносистемі екодискурсу завдяки здатності точно передати зміст термінологічної одиниці, використовуючи при цьому невелику кількість мовних засобів. А зі зростанням інтересу до екології, вони набувають все більшого значення не лише у фаховій комунікації: абрєвіатури та спеціальні символи полегшують процес

порозуміння між спеціалістами різних галузей, а тепер усе частіше виконують роль «посередника» між фаховою мовою і повсякденним спілкуванням [12, с. 275].

Висновки. Екодискурс як сукупність текстів про взаємодію живих істот, особливо людини, з навколишнім середовищем є важливою складовою німецької мови. Завдяки зростанню інтересу у світі до екологічних тем він особливо активно розвивається і поширюється, а отже, у його межах формується розгалужена терміносистема.

Результати наукової розвідки показали, що терміносистема німецькомовного екодискурсу є цілісною, динамічною, відкритою і неоднорідною. Це зумовлено її новизною, а також взаємодією з іншими терміносистемами та побутовою лексикою. Для більшості термінів німецькомовного екодискурсу характерна стислість та інтернаціональність, що відповідає вимогам до термінів і загальним тенденціям німецької мови.

Під час дослідження було виявлено, що високим словотвірним потенціалом володіють афіксальні морфеми, особливо префікси *öko-* та *bio-*. Частотними є також терміни-композиції. Інші моделі термінотворення, такі як аббревіація та утворення словосполучень, присутні в терміносистемі екодискурсу, але є менш продуктивними.

Література:

1. Freudenthal C. *Ökologische Diskurse im Fremdsprachenunterricht. Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie.* Berlin, 2017. 526 S.
2. Галицька О. Б. Рекурсивний та прокурсивний зв'язок у сучасному німецькомовному екодискурсі. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки.* 2011. 5 (ч. 2). С. 22-27.
3. Zacher, Lech W., Dimensions of Ecological Discourse – Overview of Problems and Selected Literature. *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development.* 2011. Vol. 6, No. 2. Pp. 83-92.
4. Иванова Е. В. К проблеме исследования экологического дискурса. *Политическая лингвистика.* 2007. Выпуск 3 (23). С. 134-138.
5. Göpferich S. Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. *Pragmatische Typologie – Kontrastierung – Translation.* Forum für Fachsprachenforschung, Gunter Narr Verlag, 1995. 27. S. 117-138.
6. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Кудельков З. Б. Основы терминотворения: Семантические та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
7. Ситдиқов П. Г. Кореляція та диференціація лінгвістичних понять «термінологія» та «терміносистема». *Вісник Київського лінгв. ун-ту.* 2009. № 15. С. 433-440.
8. Бевзо Г. А. Джерела формування термінологічної системи екологічного дискурсу в англійській та українській мовах *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя.* Сер. : Філологічні науки. 2014. Кн. 1. С. 79-84.
9. Михалевич О. М. Інтерпретація понять «термін», «економічний термін», «економічна терміносистема» в сучасному мовознавстві.

Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2010. №2. С. 86-89.

10. Гордун С.М. Терміносистема екомаркетингу: структурно-семантичні та функціональні параметри (на матеріалі англomовної публіцистики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк – Запоріжжя. 2020. 295 с.
11. Бондар О. М. Лінгвістичні особливості німецької фахової мови екології : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук. : 10.02.04. Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2015. 401 с.
12. Liimatainen A. *Untersuchungen zur Fachsprache der Ökologie und des Umweltschutzes im Deutschen und Finnischen.* Peter Lang GmbH, 2008. 418 S.

Veselska R., Dzykovich O., Turysheva O. German ecological discourse: the basic characteristics of the terminological system

Summary. The article is devoted to the study of the basic characteristics of the terminological system of the German ecological discourse. The first part of the publication offers to consider the theoretical foundations of the formation of ecological discourse and the general characteristics of its terminology. The history of the formation of ecological discourse, its species characteristics are covered separately, and the interpretation of the concept of "ecological discourse" is given as well. It is also noted that the core of ecological discourse is scientific discourse, as functionally it correlates best with the goals of the first one, and the periphery is presented by the genres of media discourse. Another vector of the presented publication is aimed at describing the terminological system of ecological discourse. It is established that ecological discourse has its own extensive network of terminological vocabulary, which is an active and dynamic complex that reflects the current state of ecology as a science. Terminological units are partly borrowed from other sciences (for example, biology, geography, chemistry, etc.), and new terms are created in parallel. Attention is also focused on the heterogeneity of the terminology of ecological discourse. The second part of the publication presents a word-formation analysis of terms, the theoretical basis of which was the classification of methods of creating terms by A. Dyakov, T. Kiyak and Z. Kudelko. As a result, it was found that the most common models are the creation of terms using affixes (with frequency affixes *öko-* and *bio-*), as well as word formation with the absolute predominance of binary phrases. Other word-formation models are less widely represented. The data of the presented analysis are illustrated by examples selected by a continuous sample from the issues of the German popular science magazine "Natur + Umwelt" for years 2020-2021. The relevance of environmental topics in both professional and everyday communication suggests that the terminological system of ecological discourse will continue to develop and expand, and therefore, it is well promising for further researches.

Key words: ecological discourse, core, periphery, terminological system, terminological units, word formation, word formation models.